

Лілік Ольга

ORCID 0000-0002-5187-1944

Researcher ID GQB-0015-2022

Доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови, літератури та журналістики,
Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) E-mail: lilik8383@ukr.net

РОЛЬ І МІСЦЕ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

Мета статті – схарактеризувати роль і місце педагогічної практики в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури.

Методологія. Під час наукового дослідження використано такі методи: аналіз нормативно-правової бази й наукової літератури з досліджуваної проблеми дав змогу схарактеризувати теоретичні засади організації і проведення педагогічної практики; метод спостереження за проходженням педагогічної практики майбутніми учителями української мови і літератури дав змогу визначити проблеми, які потребують розв'язання; анкетування й опитування здобувачів вищої освіти уможливили систематизування та узагальнення отриманих практичних результатів.

Проведене дослідження ґрунтувалося на положеннях кількох методологічних підходів, зокрема: діяльнісного, що передбачав активне залучення майбутніх учителів-словесників до проведення уроків і позакласних заходів із предметів мовно-літературної галузі; компетентнісного, оскільки педагогічна практика мала безпосередньо сприяти формуванню загальних і фахових компетентностей, окреслених в освітньо-професійних програмах; аксіологічного, адже в контексті педагогічної практики здобувачі вищої освіти мали безпосередньо впливати на формування ціннісно-світоглядної сфери учнів, а отже, мали демонструвати певну модель поведінки, що відповідає обраному фаху.

Наукова новизна. У статті окреслено роль і місце педагогічної практики в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури в контексті реформування освітньої галузі.

Висновки. Доведено, що під час педагогічної практики майбутні учителі української мови і літератури мають усвідомити роль та об'єктивну необхідність теоретичних знань, сформованих умінь і навичок, їхній прикладний характер, а також можуть критично оцінити рівень власної професійної підготовки, а на цій основі проєктувати власну подальшу освітню і професійну діяльність.

Відповідно, педагогічна практика майбутніх учителів української мови і літератури має спрямовуватися не лише на вдосконалення їхньої професійно-педагогічної підготовки, а й на активізацію рефлексивної діяльності (самоаналіз, самоконтроль, самооцінку), а також на розвиток самостійності та креативності. Вона має сприяти усвідомленню майбутніми учителями-словесниками важливості майбутньої педагогічної професії, а також розкривати перед ними нові можливості у творчій діяльності, нові напрями для самореалізації, розвитку індивідуальної майстерності у володінні педагогічними технологіями, методами і засобами.

Ключові слова: майбутні учителі української мови і літератури, професійна підготовка, педагогічна практика, функції, здобувачі вищої освіти, заклади загальної середньої освіти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Важливим аспектом професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури є дотримання принципу зв'язку теорії з практикою. Відповідно, особливе місце в освітньо-професійних програмах підготовки майбутніх учителів-словесників посідає педагогічна практика, яка є логічним продовженням процесу формування професійних компетентностей, здобуття знань, умінь і навичок, потрібних для організації освітньої діяльності здобувачів загальної середньої освіти на уроках мовно-літературної галузі.

У «Положенні про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України» зазначено, що метою практики є оволодіння майбутніми фахівцями сучасними методами, формами організації та знаряддями праці в галузі їхньої майбутньої професії, формування в них, на базі здобутих у закладі вищої освіти знань, професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних професійних умовах, а також виховання потреби систематично поновлювати свої знання та творчо їх застосовувати в практичній діяльності [4]. Семенов О. М., Базиль Л. О., Дятленко Т. І. указують, що практики слугують єдальною ланкою між теоретичним навчанням і майбутньою самостійною педагогічною діяльністю. Вони також наголошують, що виконання функціональних обов'язків учителя-предметника і класного керівника в межах педагогічної практики дає змогу трансформувати професійні знання в переконання, настанови, потреби, мотиви, інтереси, а також сформувати в здобувачів вищої освіти систему професійних та особистісних цінностей [5]. Проте, на нашу думку, на сьогодні потенціал педагогічної практики недостатньо використовується для формування професійних компетентностей майбутніх учителів-словесників, що пов'язано з тими викликами, які постали в умовах змішаного навчання в контексті епідеміологічної ситуації та російсько-української війни. Отже, постає необхідність більш ґрунтовного дослідження цієї проблеми й пошуку шляхів для підвищення ефективності педагогічної практики.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Системно й ґрунтовно особливості організації педагогічної практики для майбутніх учителів української мови і літератури описали О.М. Семенов, Л.О. Базиль, Т.І. Дятленко [5]. До проблеми обґрунтування ролі педагогічної практики в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури в магістратурі ми вже зверталися в попередніх публікаціях [2]. Водночас варто констатувати, що окреслені дослідниками положення потребують перегляду в контексті реалій сьогодення. Відповідно, важливим для нашого дослідження є положення праць учених-методистів із української і зарубіжної літератур, зокрема Л.О. Базиль, А.В. Градовського, С.О. Жили, О.М. Ісаєвої, О.М. Куцевол, В.П. Марка, Л.Ф. Мірошниченко, А.Л. Ситченка, Г.Л. Токмань.

Мета статті – схарактеризувати роль і місце педагогічної практики в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури.

Висвітлення процедури теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження із зазначенням методів дослідження. Під час наукового пошуку використано такі методи: аналіз нормативно-правової бази й наукової літератури з проблеми дослідження, що дає змогу схарактеризувати теоретичні засади організації і проведення педагогічної практики; метод спостереження за проходженням педагогічної практики майбутніми учителями української мови і літератури, який дає змогу визначити проблеми, що потребують розв'язання; анкетування й опитування здобувачів вищої освіти, які уможливили систематизування та узагальнення отриманих практичних результатів.

Проведене дослідження ґрунтувалося на положеннях кількох методологічних підходів, зокрема: діяльнісного, що передбачав активне залучення майбутніх учителів-словесників до проведення уроків і позакласних заходів із предметів мовно-літературної галузі; компетентнісного, оскільки педагогічна практика мала безпосередньо сприяти формуванню загальних і фахових компетентностей, окреслених в освітньо-професійних програмах; аксіологічного, адже в контексті педагогічної практики здобувачі вищої освіти мали безпосередньо впливати на формування ціннісно-світоглядної сфери учнів, а отже, мали демонструвати певну модель поведінки, що відповідає обраному фаху.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Передусім варто наголосити, що відповідно до Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти [3] в освітньо-професійних програмах підготовки вчителів має бути передбачено 30 кредитів на практичну підготовку. Проєктні групи по-різному розподіляють цю кількість кредитів між навчальною і виробничою практикою, а також між різними навчальними семестрами [1]. Відповідно, ми зосередимося на організаційних і процесуальних аспектах педагогічної практики майбутніх учителів української мови і літератури.

Вважаємо, що в контексті професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в межах педагогічної практики можна виділити кілька компонентів, як-от: навчальний, методичний, психолого-педагогічний, інноваційно-інформаційний – кожен із яких передбачає виконання здобувачами вищої освіти певних завдань. Реалізація навчального компонента полягає у відвідуванні й аналізі уроків учителя та інших студентів-практикантів; складанні планів-конспектів уроків та позакласних заходів, їхньому обговоренні з учителем чи методистом; самостійному проведенні пробних та залікових уроків. У контексті психолого-педагогічного компонента заплановано складання психологічної характеристики окремого учня й учнівського колективу; спостереження за поведінкою учнів на уроках; формування умінь адаптувати мовно-літературний матеріал до вікових і психологічних особливостей учнів. У межах методичної складової передбачене вивчення шкільної документації, участь у роботі методоб'єднань, відвідування батьківських зборів. У контексті інноваційно-комунікативного компонента здійснюється самостійний аналіз студентами наукової та методичної літератури з метою професійного удосконалення; відбір і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес, формування здатності до налагодження комунікації з різними категоріями комунікантів (колегами, дітьми, їхніми батьками).

Визначаючи особливості організації і проведення педагогічної практики в контексті професійної підготовки учителів української мови і літератури, зауважимо на тому, що вона виконує низку важливих

функцій, зокрема: навчальну, розвивальну, соціальну, діагностичну, рефлексивну та іміджестворювальну.

Інформаційна функція педагогічної практики дає змогу сформувати повне уявлення про стан сформованості в майбутніх учителів-філологів системи загальних і фахових компетентностей, сприяє критичному аналізу якості освітнього процесу в закладах вищої освіти, визначенню недоліків і шляхів їх подолання.

Розвивальна функція полягає в розвитку під час педагогічної практики професійних здібностей майбутніх учителів української мови і літератури, формуванні творчого підходу до подальшої професійної діяльності. У процесі оволодіння студентами-філологами професійними знаннями та вміннями відбувався розвиток їхніх особистісних і професійних рис.

Соціальна функція забезпечує реалізацію планів майбутніх учителів-словесників щодо перспектив особистісного і професійного розвитку, а також сприяє професійному самовизначенню, адаптації в професійному середовищі, усвідомленню себе в новій соціальній ролі.

Діагностична функція дає змогу оцінити якість професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти, знайти шляхи для стимулювання викладачів і студентів-філологів до підвищення ефективності освітньої та наукової діяльності, а також дає змогу оцінити якість освітнього процесу на різних його етапах. Окрім того, педагогічна практика дає змогу керівнику й методистам з'ясувати аспекти, які потребують корекції й особливої уваги.

Рефлексивна функція педагогічної практики забезпечує створення атмосфери довіри між здобувачами загальної середньої освіти, учителями й студентами-практикантами, а також покращує взаєморозуміння між майбутніми учителями української мови і літератури й викладачами, оскільки здобувачі вищої освіти вже мали змогу відчувати себе в ролі вчителя.

Іміджестворювальна функція дає змогу підвищити авторитет професії вчителя в суспільстві, сформувати їхній професійний імідж, що, своєю чергою, сприяє професійній ідентифікації, становленню професійної культури та побудові кар'єри.

Ці функції свідчать про важливість педагогічної практики для професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. Відповідно до робочої програми [1], метою педагогічної практики є сприяння оволодінню майбутніми учителями-словесниками сучасними формами, засобами, методами й технологіями освітньої діяльності в закладах середньої освіти різних типів; розвиток умінь аналізу уроків української мови і літератури; розвиток умінь розробляти навчальні матеріали з української мови і літератури, планувати навчальну діяльність учнів; розвиток у здобувачів освіти умінь навчати української мови і літератури в закладах середньої освіти на базі сформованих у них знань основ теорії і методики, педагогіки та психології, умінь поєднувати теоретичні знання з методик, педагогіки та психології з практичною діяльністю з навчання учнів; розвиток творчої ініціативи, сприяння реалізації особистісного творчого потенціалу кожного зі студентів; розвиток дослідницьких умінь у педагогічній діяльності. Відповідно, завданнями педагогічної практики є формування професійних компетенцій; установлення зв'язків між теоретичними знаннями, здобутими в процесі вивчення дисциплін і практичною діяльністю; ознайомлення із сучасним станом навчально-виховної і методичної роботи в закладах загальної середньої освіти; надання допомоги вчителям-словесникам, класним керівникам; вивчення вікових та індивідуальних особливостей школярів; формування творчого підходу до педагогічної діяльності [1].

Саме тому в процесі педагогічної практики майбутні учителі української мови і літератури залучаються водночас до науково-педагогічної, дослідницької і творчої діяльності. Вони мають змогу здобути досвід і як учителі-практики, і як педагоги-дослідники, і як педагоги-організатори, що готові здійснювати прості педагогічні дослідження, проводити позакласні заходи (екскурсії, подорожі, зустрічі з народними майстрами, вікторини, конкурси тощо).

На нашу думку, у процесі організації педагогічної практики для майбутніх учителів української мови і літератури як на бакалавраті, так і в магістратурі важливо, з одного боку, чітко регламентувати процесуальні аспекти (кількість відвіданих і проведених уроків; перелік основних видів діяльності, до яких необхідно долучитись студентам-практикантам; форма і порядок звітності тощо), а водночас, прагнути уникнення формалізму, який може призвести до простого відтворення навчально-методичних настанов без стимулювання творчості й самоаналізу, оскільки це може стати перешкодою для особистісного і професійного розвитку студента, активізації життєвої позиції, виховання в нього таких якостей, як комунікабельність, тактовність, критичність. Для цього потрібно переглянути функції керівника й методистів педагогічної практики – змінити їх з контролювальних на консультативно-дорадчі, сприяти організації безпосереднього й онлайн консультування з різних питань, забезпечити комплексний супровід (психологічний, педагогічний, предметний, інформаційно-технологічний) педагогічної практики майбутніх учителів української мови і літератури.

Варто також спрямовувати студентів-практикантів на активне використання інформаційно-комунікативних технологій відповідно до сучасного рівня розвитку суспільства загалом, техніки й технологій зокрема. Відповідно, програми педагогічної практики потребують перегляду й оновлення відповідно до змін у законодавчій і нормативно-правовій базі, тенденцій реформування освітньої галузі й реалій сьогодення. Саме тому керівнику педагогічної практики необхідно ретельно підходити до організації і проведення педагогічної практики, зокрема до відбору баз практики, а також організовувати настановні тренінги від психологів і майстер-класів педагогів.

Окрім того, доцільно пропонувати студентам індивідуальні завдання для виконання в процесі педагогічної практики, при цьому важливо, щоб завдання репродуктивного характеру поступово замінювалися завданнями творчого і творчо-дослідницького характеру. Наприклад, для здобувачів освіти магістерського рівня освітньо-професійної програми 014.01 Середня освіта. Українська мова і література в Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка ми пропонували такі завдання для самостійної роботи.

1. Запропонуйте шляхи адаптації навчального матеріалу з певної теми для учня з особливими освітніми потребами.
2. Розробіть шляхи залучення батьків до навчально-виховної діяльності в межах шкільних курсів української мови і літератури.
3. Запропонуйте урок з вивчення творчості письменника Чернігівщини із використанням інноваційних технологій.
4. Запропонуйте шляхи використання діалектного матеріалу на уроках української мови і літератури.
5. Запропонуйте систему завдань для розвитку критичного мислення учнів на прикладі обраної теми з української мови чи літератури.
6. Сплануйте роботу із розвитку ключових компетентностей учнів засобами української мови чи літератури.
7. Схарактеризуйте особливості реалізації особистісно орієнтовного підходу на прикладі певної теми.
8. Схарактеризуйте особливості реалізації діяльнісного підходу на прикладі певної теми.
9. Сплануйте систему роботи вчителя із формування учнівського колективу.
10. Сплануйте можливі шляхи особистісного і професійного розвитку вчителя-словесника.
11. Запропонуйте шляхи формування візуальної грамотності учнів.
12. Сплануйте шляхи розвитку інформаційної грамотності учнів.
13. Запропонуйте шляхи формування в учнів навичок академічної доброчесності засобами української мови і літератури.

На нашу думку, підвищенню ефективності організації й проведення педагогічної практики для майбутніх учителів української мови і літератури може сприяти висвітлення результатів практик в університетській пресі; організація виставок і конкурсів на кращі поурочні плани студентів-практикантів; створення відеопрезентацій проведених фрагментів уроків у школі з подальшим обговоренням набутого досвіду; залучення учителів-практиків і викладачів-методистів для вчасного й професійного вирішення проблем студентської практики.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, під час педагогічної практики майбутні учителі української мови і літератури мають усвідомити роль та об'єктивну необхідність теоретичних знань, сформованих умінь і навичок, їхній прикладний характер, а також можуть критично оцінити рівень власної професійної підготовки, а на цій основі проєктувати власну подальшу освітню і професійну діяльність.

Відповідно, педагогічна практика майбутніх учителів української мови і літератури має спрямовуватися не лише на вдосконалення їхньої професійно-педагогічної підготовки, а й на активізацію рефлексивної діяльності (самоаналіз, самоконтроль, самооцінку), а також на розвиток самостійності та креативності. Вона має сприяти усвідомленню майбутніми учителями-словесниками важливості майбутньої педагогічної професії, а також розкривати перед ними нові можливості у творчій діяльності, нові напрями для самореалізації, розвитку індивідуальної майстерності у володінні педагогічними технологіями, методами і засобами.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні взаємозв'язків між педагогічною практикою та іншими освітніми компонентами освітньо-професійної програми підготовки майбутніх учителів української мови і літератури.

References

1. Лілік О.О. Виробнича (педагогічна) практика: робоча програма. Чернігів, 2024. 14 с.
Lilik, O.O. (2024). Vyrobnycha (pedagogichna) praktyka: robocha prohrama [Production (pedagogical) practice: work program]. Chernihiv. [in Ukrainian].
2. Лілік О.О., Сазонова О.В. Планування, організація й реалізація освітньої діяльності з підготовки магістрів (учителів української мови і літератури). Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г.Шевченка. Вип. 21 (177). Чернігів: НУЧК, 2023. С. 162-168.
Lilik, O.O., Sazonova, O.V. (2023). Planuvannia, orhanizatsiia y realizatsiia osvithoi diialnosti z pidhotovky mahistriv (uchyteliv ukrainskoi movy i literatury) [Planning, organization and implementation of educational activities for the training of masters (teachers of Ukrainian language and literature)]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H.Shevchenka [Bulletin of T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»]. 21 (177). 162-168. [in Ukrainian].
3. Про затвердження галузевої Концепції розвитку неперервної педагогічної освіти: Наказ МОН № 1176 від 14.08.13 року. URL: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/ (дата звернення: 13.04.2025).

- Pro zatverdzhennia haluzevoi Kontseptsii rozvytku neperervnoi pedahohichnoi osvity: Nakaz MON № 1176 vid 14.08.13 roku [On the approval of the sectoral Concept for the development of continuous pedagogical education: Order of the Ministry of Education and Science №1176 of 08/14/13]. Retreved from: http://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/. [in Ukrainian].
4. Про затвердження Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України: наказ Міністерства освіти України № z0035-93 від 20.12.1994. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93>. (дата звернення: 14.04.2024).
Pro zatverdzhennia Polozhennia pro provedennia praktyky studentiv vyshchikh navchalnykh zakladiv Ukrainy: nakaz Ministerstva osvity Ukrainy №z0035-93 vid 20.12.1994 [On approval of the Regulations on the practice of students of higher educational institutions of Ukraine: Order of the Ministry of Education of Ukraine No. z0035-93, edition dated 12/20/1994]. Retrived from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-93>. [in Ukrainian].
 5. Семенов О. М., Базиль Л. О., Дятленко Т. І. Фахова практика вчителя-словесника: навч. посіб. Луганськ: Ноулідж, 2011. 496 с.
Semenoh, O. M., Bazyl, L. O., Diatlenko, T. I. (2011). Fakhova praktyka vchytelia-slovesnyka: navch. posib. [Professional practice of a teacher-scholars: a textbook]. Luhansk: Noulidzh. [in Ukrainian].

Lilik Olha

ORCID 0000-0002-5187-1944
Researcher ID GQB-0015-2022

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of Department of Ukrainian Language, Literature and Journalism,
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: lilik8383@ukr.net

THE ROLE AND PLACE OF PEDAGOGICAL PRACTICE IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

The purpose of the article is to characterize the role and place of pedagogical practice in the professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature.

Methodology. *The following methods were used during the research: analysis of the regulatory framework and scientific literature on the research problem, which made it possible to characterize the theoretical principles of organizing and conducting pedagogical practice; the method of observing the pedagogical practice of future teachers of the Ukrainian language and literature made it possible to identify problems that need to be solved; questionnaires and interviews of higher education students made it possible to systematize and generalize the obtained practical results. The conducted research was based on the provisions of several methodological approaches, in particular: activity, which provided for the active involvement of future teachers of literature in conducting lessons and extracurricular activities in the subjects of the language and literature field; competence, since pedagogical practice was to directly contribute to the formation of general and professional competencies outlined in educational and professional programs; axiological, because in the context of pedagogical practice, higher education applicants were to directly influence the formation of the value and worldview sphere of students, and therefore, were to demonstrate a certain model of behavior corresponding to the chosen specialty.*

Scientific novelty. *The article outlines the role and place of pedagogical practice in the professional training of future teachers of the Ukrainian language and literature in the context of reforming the educational sector.*

Conclusions. *It has been proven that during pedagogical practice, future teachers of the Ukrainian language and literature should realize the role and objective necessity of theoretical knowledge, formed skills and abilities, their applied nature, and can also critically assess the level of their own professional training, and on this basis design their own further educational and professional activities. Accordingly, the pedagogical practice of future teachers of the Ukrainian language and literature should be aimed not only at improving their professional and pedagogical training, but also at activating reflective activity (self-analysis, self-control, self-assessment), as well as at developing independence and creativity. It should contribute to the awareness of future teachers-linguists of the importance of the future pedagogical profession, and also reveal to them new opportunities in creative activity, new directions for self-realization, and the development of individual mastery in the use of pedagogical technologies, methods and means.*

Keywords: *future teachers of Ukrainian language and literature, professional training, pedagogical practice, functions, higher education students, general secondary education institutions.*

Стаття надійшла до редакції 14.04.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С.В. Грищенко